

ARAMAIOKO HIZKUNTZ ONDAREAZ

Aramaio, 1995-04-01

Patxi Salaberri Muñoa

Eguerdi on, jaun-andreok!

Ohore handia da niretzat Gabirel Jauregiren omenaldian egotea eta Aramaioko hizkuntz ondareaz mintzatzeko aukera izatea.

Halere, egun pozgarri eta eguzkitsu honetan badirudi niri egokitu zaidala hodei ilunak zeruan adierazten ibiltzea. Espero dut, dena den, ene hitz hauek eguzkia estali baino, laino beltzok ortzi-hertzetik jaurtikitzeko eta egun honen ondokoak pozgarriago bihurtzeko baliagarriak izatea.

Zeren hodei beltzen pareko baitira Aramaiok azken urteotan erakutsi duen hizkuntz egoera eta aramaioarrok oraindik orain erakusten dugun joera linguistikoa.

Duela 24 urte, Euskaltzaindia hemen bertan bildu zenean, Aita Villasantek honako hitz hauek zuzendu zizkigun aramaioarroi:

“Baina Euskaltzaindiak, gaur Arabara etorri denean ez du topo egin behinolako oroigarri batzuekin edo euskal ondakin hil batzuekin. Ez ditu hemen hezur iharrak aurkitu. Ez. Aramuoko bailara hontan euskera bizi hizirik dago. Zutik, bizkor eta zoli irauten du gure mintzairak Arabako txoko honetan. Bejondeizuela. Euskaltzaindiak bere aitorra, bere eskerrona agertu nahi dio gaur Araban euskaltasunaren testigurik finena den alderdi honi.

[...]

Badugu gaur euskaldunok arrisku hat, tentazio gogor bat: aurrerapenaren izenean, zibilizazio berri eta orokorraren aitzakiaz, gure mintzaira arbuizatzen tentazioa. Engainu ikaragarri bat litzake. Herri guztiek bere nortasuna, bere izakera eta kultura berezia gordetzen duten bitartean, guk kontrara jokatzeko. Euskalerrriak bere nortasuna ukatu eta bere izateari traizio egingo balio, gizarteko zibilizazio eta kulturari mesede ez, baina kalte egingo lioke. Ez la hizkuntza bakarrik. Hizkuntzarekin batean loturik dijoaz izpirituaren ondasun, dohain eta berebiziko balioak. Eta hoiek alferrik galtzeko ez dugu eskubiderik.”

Hitz egoki neurtuak haiek, Aramaion mendez mende hain irmo mantenduz zen hizkuntza leialtasunari iristen hasiak ziren arriskuen berri ematen ziotenak!

Eta halaber profetikoak, gaur eguneko egoera soziolinguistikoak erakusten duen legez.

Hurrengo minutuetan, errealitate hits hau ahalik laburren eta argien azalzen saiaturiko naiz, betiere horrelakoetan herriko semea izateak etxe barruko arazoak maitekiro aztertu, baloratu eta kritikatzeko ematen duen zilegitasunarekin.

* * *

Ezaguna da Euskal Herriko hizkuntz egoera orokorra hipotesi, aurreiritzi eta "gutxi gora-behera" bezalako apreziazioekin aztertua izan dela urte askotan barrena. Lan benetan sistematikoak, Komunitate Autonomo honi dagokionez behintzat, euskal administrazioak burututako errolda edo zentsuen bidez etorri dira, hizkuntz egoerari buruzko datuak modu aski sistematikoan jasotzen zirelako. Askok gogoratuko duzuen bezala, hiru izan dira egindako erroldak: 1981ean, 1986an eta 1991n. Hiru horietan agertzen diren emaitzez baliatuko naiz gure herriko hizkuntz egoera eta joerak perfilatzeko.

Egia esan, datu horietatik isurtzen diren emaitzak ez dira zeharo harrigarriak, ez. Patxi Uribarrenek konstatazio berdintsua egin zuelako duela 20 urte, oraindik datu objetiborik ez geneukanean.

Baina kezkarriak bai. Euskal Herri guztian euskalduntzearen aldeko apostua egin denean (eta gogoratu Errioxa aldean, Arabako muga administratibo urrunenetan dauden Lapuebla Labarka, Elzieko, Oion, eta hainbat herritan euskalduntzeko egiten ari diren ahaleginak!), hemen, Aramaion, euskara berez ematen zaigunean, mantendu eta landu baino egin behar ez dugunean, zinez pentsa daiteke ea ez ote garen euskara alboratzen hasi. Ditugun datu guztiek geure-geurea dugun hizkuntzarekiko leialtasunik eza adierazten dute: etxean ikasitako euskara gero eta gutxiago erabiltzen da. Erdara, gaztelera, gero eta erosoagoa egiten bide zaigu gure harremanetarako. Eta hau latza da, ikaragarria benetan!

Baina, beste ezertan baino lehen, has gaitezen hizkuntz ondarea nola zabalitzen den ikusten, zenbat aramaioarrek dakiten euskaraz azaltzen alegia.

Herri askotan suertatu den hustutze-prozesuarekin batera, 1981etik 1991ra bitartean Aramaion biztanleria beherantz joan bada ere (bi urte eta gehiagoko 1.400 biztanletik 1.287ra jaitsi da), biztanleen hizkuntza gaitasunari begiraturaz gero, datuak bestelako berezitasunik erakusten dute.

Halaber, 1986tik 1991era bitartean, Euskal Autonomi Elkartean ez bezala, euskaldunen kopurua jaitsi egin zen Aramaion, hots, 1.174 izatetik (% 89,07) 1.106 izatera (% 85,94).

1991ean, herriko 65 erdaldun hutsek % 5a baino ez zuten osatzen oro har.

Bestalde, "Ia-euskaldunak" multzokoak lehenengo bost urtetan mantendu egin ziren portzentualki, 1986tik aurrera ia lau puntutako gorakada izan zutelarik (% 9a). Kasuistika zabala dugu multzo honetan: euskaraz ulertu bai baina hitzegiten ez dakitenak (gauza arrunta Aramaio bezalako herrietan); euskaraz ondo irakurri bai, baina mintzatu ez; etab. azken batean, eta muturretako kasuak baino ez aipatzearren, multzo honetan sartu ohi dira batetik euskalduntzen, hau da, euskaraz ikasten ari direnak (euskaldunon multzora datozenak, integratu nahi dutenak, alegia) eta, bestetik, euskara galtzen ari direnak (badoazenak, gazteleiaz bizi nahi dutenak). Eta hau da azken urteotan Aramaion eman den fenomenorik gaitzesgarriena ulertu bai, elkarrizketa edo hitzaldiaren haria jarraitzeko arazorik ez, baina elkarrizketan parte hartzerakoan erdara ez-painetan!

Datu hauekin, egia da, ematen du euskararen altxorra edo ondarea ondo bermatuta eta garantizatuta dagoela aramaioarren artean, euskalduna baita biztanlegoaren % 86a.

Halere, hemen bada bestelako galderarik egiteko aukera ondarearen erabilera nolakoa den jakiteko. Eta horretaz arituko gara ondoko hitz-lerroetan. Hamaika bider entzun izan dugun talentuen parabola ospetsu hark badu hemen tokirik. Izan ere, zer egiten du Aramaioko herriak hizkuntz ondare horrekin? Erabili egiten du, landu egiten du? Zer egiten du?

Ildo horretatik, alfabetatzea eta erabilpena ditugu elementurik adierazgarrienak galdera horiei erantzun ahal izateko, batetik euskararen ezagupen hutsa baino gehiago direlako eta, bestetik, hizkuntzaren instrumentalizazio erreala suposatzen dutelako.

1. ALFABETATZEA

Alfabetizazioaz bi hitz. Inoiz baino alfabetatugabe gehiago dago herrian. Eta ez dira analfabetoak, kontuz! (euren burua benetan analfabeto gisa kontsideratzen dutenak bost baino ez ziren 1991n). Alfabetatu gabekoen multzo honetan erdaraz alfabetatuak direnak, baina euskaraz irakurtzen eta idazten jakiteko inolako ahaleginik egin ez dutenak sartu behar ditugu. Eta asko ez izan arren, portzentualki gorantza joan den joera, tendentzia dugu Aramaion (1986an % 5,36 izatetik 1991n % 8,14 izatera).

Alfabetatuek, aldiz, beherantza egin dute epe berean (1886an % 42 izatetik 1991n % 39,60 izatera).

Bitxiago bilakatzen dira fenomeno hauek Euskal Herrian gertatzen den dinamikarekin erkatzen direnean, erabat kontrajarriak agertzen baitzaizkigu joera orokorra eta Aramaion antzematen dena. Izan ere, Euskal Herriko euskaldun

alfabetatuen kopuruak igoera nabarmena erakusten du: 1981ean % 46,5, 1986an 62,08 eta 1991n 67,86. Ikusten den bezala, alfabetatze arloan Aramaiok kontrako joera darama, eta modu nabarmenean gainera.

Zail da ulertzen hain ardurak gutxi betidanik euskaldunak direnen artean, batik bat Euskal Herri guztian alfabetatzeko, prentsa eta liburuak euskaraz atertzeko egiten ari den ahalegin ikaragarria ikusita. Ezin uler daiteke, esaterako, hemen, % 86a euskalduna den herri honetan Errioxako edozein herritan baino euskarazko egunkari gutxiago irakurtzea.

2. EUSKARA ARAMAIOARREN EZPAINETAN

Aramaiorek *etxean* hitzegiten omen duten hizkuntzari buruzko zenbakiek funtzionamendu-arazo larri samarra adierazten dute, % 67,33 baino ez dute euskaraz egiten. Honen arabera 250 bat euskaldunek erdaraz egiten dute *etxean*, eta arazoa ez da familiak linguistikoki mistoak direlako (erdalduna + euskalduna).

Bestalde, EKB-k 1993an burututako ikerketaren bidez antzeman daitekeenaren arabera, Aramaioko bizilagunen hizkuntz ezagutza edo gaitasuna *kaleetatik zehar* hitzegiti ohi dutena baino dexente altuagoa da.

Azken erroldan (1991ekoan, alegia) batuz besteko ezagutza % 85,94 baldin bazen, 1993ko erabilpen maila % 57,81ekoa zen, hogetita hamar puntutako desoreka hizkuntza mintzatuaren kaltetan. Benetan kezkarria egoera. Are kezkarriagoa gogoan hartzen bada hizkuntz leialtasun gutxien erakusten duen adinak, hots, herriaren bizitza eta dinamika sozio-politikoa, ekonomikoa eta kulturala bideratzen eta sostengatzen dituenak eta kopuruan ere adin-talde zabalena denak (25-64 urte bitartekoa 1991n 742 pertsonak osatzen zuten) hain zuzen, nabarmenki diharduela gazteleraren aldeko apostua egiten. 25-64 urte bitarteko jendeak (herriko biztanle guztien erdia baino dexente gehiago, alegia) kalean hitzegiten duen guztiaren % 40,21 baino ez du euskaraz hitzegiten.

Euskal Herrian euskararen kale-erabilpenari buruz ditugun datuak kontuan harturik, eta Aramaioko biztanlegoaren hizkuntz ezagutza edo gaitasun maila parekoa edo altuagoa duten herrietan antzematen den erabilpenarekin erkatuz gero, aramaiorek hizkuntzarekiko leialtasun(ik ez)a Nafarroako Araitz eta Etxalarreko biztanleen parekoa da ia herri euskaldun huts izatetik erabilpen maila berdintura iritsi baitira hirurak (Etxalar: Ezagutza [1991] % 90,42 eta Erabilpena [1993] % 54,93; Araitz: Ezagutza [1991] % 96,59 eta Erabilpena [1993] % 56,22).

Datuak begi bistan, badirudi gaur egun Aramaioko kaleetako hizkuntza euskara ez den beste bat bihurtzen ari dela.

Sintomak dira hauek guztiak. Gaixotasun baten sintomak. Oreatuta ez da-
goen gizarte baten gaixotasunaren sintomak. Bere hizkuntza propioan eroso
sentitzen ez den gizarte baten gaixotasunaren sintomak.

Eta sintoma horiek ganditu ahal izateko, euskara Aramaion biziko bada,
derrigorrezkoa da hiztunok geure hizkuntzarekin dugun erantzukizunari lehen-
bailehen heltzea.

Badakit ez dela hau ez parada ez eta une egokiena ere hizkuntza tentsioez,
erremedioez edota hizkuntza politikaz iharduteko. Are gutxiago, euskararen al-
deko politika konkretuak gauzatzeko moduez mintzatzeko. Horretarako bada
nik baino hobeto eta sakonago hitzegin dezakeenik.

Halere, ez nuke bukatu nahi hizkuntzaren adeko akuilua zertan letzakeen
adierazi gabe.

Lehenik eta behin, norberak hizkuntzarekin duena hots, hizkuntza leial-
tasuna, hau da, bakoitzak euskararekin eduki beharko genukeen begirunea, fi-
deltasuna, errespetua. Hizkuntza leialtasuna norberak bere hizkuntza bere sen-
titzea da eta horrela erabiltzea. Hizkuntza leialtasunak hizkuntzarekiko
harreman "normaldu" bat baino ez luke adierazi behar, hizkuntzaren erabilpen
normala etxean, kalean, lanean, lagunen artean, administrazioaren aurrean,
etab.

Baina, kontuz, ezin izango genuke euskararen erabilpen faltaren ardura edo
erantzukizun guztia norberaren gainean bakarrik jarri. Hizkuntza leialtasuna
edo fideltasuna, hiztun bakoitzak duen ardura ezin da traizio pertsonal gisa
kontsideratu, gauza jakina da-eta hiztunon gainetik dauden erakundeek lan es-
kerge egin dezaketela eta egin beharko luketela norberaren hizkuntza leialta-
suna behar bezala bideratzen eta betetzen joan dadin.

Eginkizun horietariko lehena, zalantzarik gabe, ardura politikoa duen Uda-
larena da. Izan ere, Udalari dagokio, hizkuntza politikaren ardura daramaten
agintariekin batera, hizkuntz erabilpenaren desoreka frenatzeko eta euskararen
erabilpena areagotzeko plan serioa eta politika zehatza definitzea.

Horrezaz gain, ezinbestekoa litzateke egoera berdintsuan dauden beste he-
rri euskaldunekin ere koordinatzea eta bateratsu jokatzea. Eta honetan ez da
ezer asmatu behar. Dagoeneko badira Euskal Herrian zenbait herri euskaldun
horretan buru-belarri lanean eta oso esperientzia interesgarriarekin gainera,
Udalerrri Euskaldunen Mankomunitateaz ari naiz. Zinez pentsa dezakegu es-
perientzia desberdinak aztertzeko, baloratzeko eta eginkizunak koordinatu eta
bultzatzeko balio dezakeela UEMAK.

Borondate politikoa planifikazioa eta beste herri euskaldunekiko koordi-
nazioa, beraz, behar ditugun faktore garrantzitsuenak.

Hortik aurrera, errazagoa, samurragoa izango da hizkuntza transmisioa zaintzea, alfabetatze lanak egitea, kaleko erabilpena bermatzea eta euskaraz ez dakienari gure komunitatean integrazteko bideak eskaintzea.

Bere hizkuntza baloratzen eta maitatzen duen herri batek gizarte linguistikoki “normala” eta integratua izatera iristea izan beharko luke helburu, hizkuntzarekin identifikatzera ailegatzea, hizkuntza oinarri gisa izatera, hizkuntzaren inguruan komunitatea sentitzera azken batean. Eta horretarako ezinbestekoak dira ausardia eta irudimena. Ausardia bestek egiten ez dutena ere egiteko, eta irudimena planteamendu eta ekimenak modurik erakargarrien eta efektiboenean burutzeko.

Bukatzeko, bi hitz.

Euskal Komunitate Autonomoaren bihotz-bihotzean dago Aramaio, eta bihotz gisa, neurri batean behintzat bizigarri den euskal odola mugitzea dagokio gure herriari, erantzukizun handia egokitu baitzaio gure gizartean, batik bat Araban: eskualde euskaldun bakarra izateak besteen eredia izatera behartzen du, besteen dinamika euskaltzalearen motorea, benetako erreferentzia, arrazoirik gabeko eraso guztien aurkako sakoneko “arrazoia”.

Euskarak gure artean aurrera egingo badu, ezin egon gaitezke lozorroan, beste herriek guk baino gutxiago dakitela eta lasai. Euskararen gurditik tiratzea dagokio Aramaioko herriari. Aramaiori eta bera bezalako herri euskaldunei beste edozein herriri baino askoz ere gehiago eska diezaieke Euskal Herriak. Eta Aramaiok gertu egon beharko luke erantzuteko.

Eta jakina, horrek ez du suposatzen inolako ahalegin berezirik. Aramaiori eskatu behar zaiona da, azken finean, edozein erdaldunek euskalduntzeko egiten duen ahalegina berak ere egitea ez euskalduntzen, noski, baina bai euskaldun izaten, euskaldun irauten, euskaldun izan nahi duten beste guztien erreferentzia irmoa bilakatzen.

Hori baino ez ... eta hori guztia, aldi berean!

Mila esker.